UNIVERSITY OF COPENHAGEN

Københavns Universitet

Sjælesorg for tabets 'vi': Hverdagstroens heterodokse undergrund i teologisk ortodoksi

Johannessen-Henry, Christine Tind

Published in:
Kritisk Forum for Praktisk Teologi

Publication date:
2016

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Johannessen-Henry, C. T. (2016). Sjælesorg for tabets 'vi': Hverdagstroens heterodokse undergrund i teologisk ortodoksi. *Kritisk Forum for Praktisk Teologi*, *146*(16).

Download date: 17. nov.. 2026

Sjælesorg for tabets 'vi'

Hverdagstroens heterodokse undergrund i teologisk ortodoksi

Christine Tind Johannessen-Henry

Når vi mister dem vi holder af, viser tro sig gennem mangefacetterede og ufærdige udtryk – og som kontant involverende forhold til nogen andre eller noget andet. De spraglede og komplekse forhold, som findes i menneskers hverdagstro, udtrykker på forskellige måder den kraftfulde samhørighed, der bærer mennesker gennem tabet. Med udgangspunkt i en af hverdagens tabshistorier og med et sjælesørgerisk sigte belyser denne artikel, hvordan hverdagstroens til tider 'u-passende' heterodoksi væver sig sammen med og helt ind i hjertet af kristen ortodoksi.[1]

Sorgens bekendelser

I Hannes stue står billederne af hendes to børn helt centralt placeret på reolen, der grænser op til stuebordet.[2] De fanger ens opmærksomhed mellem alle de andre fotografier. Vi skulle egentlig have talt om Hanne 'selv'. Men ordene handler mest om pigen på det ene foto. Om Hannes datter, Eva. Om begravelsessamtalen med præsten. Om det dårlige hjerte, der tog livet af Eva. Om aldrig, aldrig at komme over det. Om Evas fars dødelige sygdomsforløb. Om selv at være alvorligt syg. Om at miste sine forældre midt i det hele. Om barnebarnet der fødtes med hul i hjertet. Om at forvente det værste. Om ikke

helt at tro på det med opstandelsen. Om at bære Evas kiste ud af kirken – sammen. Om at være med familien samlet den dag. Om at Hanne ikke rigtig tror på Gud og Jesus. Om øjeblikke hvor kirken spiller en stor rolle. Om *at være ude af sig selv*, vredes, martres og mindes. Om ikke at være det samme menneske som før. Om Hannes kristne menneskesyn, dét at kunne lide kirkens ritualer, Jesu lignelser i Det Nye Testamente og forstå prædikener på en psykologisk måde. Om Eva, der nu hygger sig med Sankt Peter: at de skåler og ler og hvordan der ser ud 'deroppe'; at Eva rapper for Sankt Peter og de andre og siger til bedstefar, da han kom derop: "Kom her, så giver jeg en omgang". Om hvordan Eva altid er med – når de spiser, ser fjernsyn og spiller spil. Sådan har sønnen, svigerinden, børnebørnene og hendes afdøde mand det også, fortæller Hanne. Eva er dér – midt i stuen, spinkel med sit lille smil, i rummet, som varme, over det hele. Sammen med smerte og tårer – en massiv sorg, der følger med fortællingerne, ved dét at se på fotoet, i stilheden, mellem sætningerne, i latteren og i de humorfyldte efterlivsforestillinger.

I interviewet med den midaldrende Hanne får man fornemmelsen af sorgens rum. Eller rettere: som vi sidder dér, Hanne og jeg, befinder vi os midt i mangfoldige sorgrum – fyldt op som disse rum er med skrøbelige, menneskelige forhold; der er hele tiden nye trosformer, som kommer til syne og forbinder sig med hinanden; nogle åbnes op, andre lukkes ned. Som interviewet illustrerer, har en del af disse trospraksisser sprogligt set et indhold, hvor de enkelte udsagn rationelt forstået ikke rigtig passer sammen eller står skævt. Men sorgens rum 'fungerer' alligevel. I tabssituationen kommer fællesskaber til udtryk mellem tro'erne – midt i al inkompatibiliteten, autonomien og ufærdigheden. Det er denne proces, som det næste skal belyse.

På de følgende sider vil jeg med Hannes fortælling i erindring 1) optegne denne artikels problemfelt, formål og argument om forholdet mellem hverdagstroens mangfoldighed og teologisk lære, og 2) beskrive den grundlæggende ustabilitet, der kontrasterer forestillingen om Ènhed, helhed og renhed. Med Londons Underground som billede på virkelighedens forskellighed og uensartethed belyses 3) fra et psykologisk perspektiv, hvordan sorg på én gang afslører menneskers sårbarhed, ufærdighed og fællesskab. Dette psykologiske perspektiv på selvets mangfoldighed viderebearbejdes gennem et klassisk teologisk perspektiv, 4) hvor Augustins *Confessiones* repræsenterer kristen ortodoksi. Til sidst 5) tegnes mere samlet konturerne af sjæle-

sorgssamtalens 'vi', dvs. hvordan omsorgen for fællesskabet i samtalen sker gennem bevægelsen med mangfoldighed og enhed.

Hverdagens heterodoksi – og truet ortodoksi?

De fleste præster vil genkende indholdselementer i Hannes fortælling fra samtaler med deres sognebørn – i forbindelse med kirkelige handlinger, sjælesorg, gudstjenestegrupper eller måske under fredagskaffearrangementet. Interviewet med Hanne afspejler, hvordan universelle og individuelle oplevelser og erfaringer af død og sorg blander sig – med traditionelle kirkeritualer, afvisninger af konfessionel kristendom, konkrete hverdagstrosforestillinger sammen med fx centrale Bibel-skikkelser, der kan tage uortodokse (skæve, ukurante) og undertiden ret humoristiske drejninger.

Litterære bidrag, som udskiller hverdagstroens forskellighed fra 'ret' kristendom, er talrige. Således er hverdagstroen i samtiden blevet karakteriseret som fx '(for) frie ønskedrømme', 'Gudstro med forbehold', 'Et samfund uden Gud' og 'Gudstro smurt let ud over' (se Johannessen-Henry 2015a). I det lys synes et hverdagsnarrativ som Hannes at skulle stå sin sandhedsprøve i sammenligning med teologiske fortolkninger af og folkelige forestillinger om kristen ortodoksi. Det kunne være adskillende sammenligninger som: Kan kirkens aktive betydning for Hanne ved tabet af Eva opveje hendes forbehold for konfessionel trosbekendelse? Gør Hannes transcendens- og allestedsnærværserfaringer hendes fjerne forhold til 'Gud' tættere? Og kan 'Sankt Peter med nøglerne' måske i sidste ende blive lige lovlig konkret og hyggelig for teologisk alvor og 'ret' kristendom?

Forenklet sagt har vi at gøre med to slags repertoirer, som rummer *forskellige logikker*, hhv. hverdagens varierede sorgspektrum og forestillinger om kristen rettroenhed. For formidlere mellem de to repertoirer – lad os her blot kalde dem sjælesørgere – gælder eventualiteten, dvs. nødsituationen. For sjælesørgeren handler det om teologisk omsorg, der fungerer – om nærvær: hvad der sker i situationen, om at være sensitiv over for nuancer, hentydninger, behov og om vurdering af omstændigheder. Hvad der i samtalen er 'ret' (teologisk) praksis i den ene sammenhæng, behøver ikke at være det i den næste.

Dvs. *den samlende logik* hos sjælesørgeren er *nødvendigheden* af at håndtere tabet med den sorg, der udfolder sig, og netop dét, der holder det 'synkretistiske' spændingsfelt mellem hverdagens 'kætterier' og retledende troslære sammen – midt i skrøbeligheden og ufuldkommenheden, det præliminære og ufærdige, tilpasningen og ansvaret. Som vi skal se i det følgende, står en sådan nødvendighed i skærende kontrast til de ovenfor eksemplificerede adskillende sammenligninger, hvor hverdagstro vejes ud fra forestillingen om en *doxa*, der skal 'nagles fast' så solidt, rengjort og helstøbt, at det sårbare, skæve og ufærdige ikke hører med.

Mit ærinde er *ikke* en afvisning af kristen ortodoksi. Tværtimod. Ej heller en udviskning af repertoirernes forskelle. I stedet gøres forsøg på at påpege ortodoksiens ustabilitet – nærmere hvordan gudbilledligheden kommer til udtryk i tabet gennem selvets uensartede og forskelligartede (heterogene) struktur. Min pointe er, at når vi taler om tab, er det, der tabes, ikke bare een ting, og den, der taber, ikke kun een person. Tabets heterogenitet er iboende både i den individuelle subjektivitet, i kulturelle symboler og i kristendom. Formålet er her kort sagt at vise, hvordan ortodoksi ('ret-mening') og heterodoksi ('anderledes/forskellig-fra-mening') står i et uadskilleligt spændingsforhold til hinanden.

Med sjælesørgerisk interesse er spørgsmålet mere konkret: kan 'hele' Hannes tabsudtryk med de varierede og umiddelbart konfliktende hverdagstrosformer 'rummes' i teologisk ortodoksi? Det foreløbige svar er: det kommer an på, hvordan vi nærmer os det ortodokse – dvs. at vi har blik for, hvordan hverdagens uensartede erfaringer af virkeligheden, af selvet og den individuelle tabshistories mangfoldighed forbinder sig med klassisk gudslære (teologi) på komplekse måder, som unddrager sig reduktionen til Én ret tro.

The Underground – når det rengjorte system 'roder'

Set med kritiske briller: har vi så ikke netop i vores flydende og horisontbrudte tid brug for at sætte vores lid til en tro, der ret bestemt ligger fast, så vi er sikre på at kunne genkende den som, ja, ret?

I lyset af Hannes tabsfortælling dykker vi nu bogstaveligt ned i undergrunden for at se nærmere på stabiliteten i forestillingen om det rette(de),

rene og helhedsorienterede. Med henvisning til den franske sociolog Bruno Latours kritiske analyse af det moderne (*We Have Never Been Modern*, 1993), fremfører ANT- og STS-inspirerede [3] forskere sammen med den britiske sociolog John Law argumentet om, at "*we have never been unsyncretic*" (Law et al. 2014). At vi aldrig har været ikke-synkretistiske illustreres ved hjælp af historien om det enorme transitsystem i det 20. århundredes London. Vi ser for os den ikoniske røde bus, the Underground og the Underground Map med letløbende forbindelser, buer og glatte overflader – gennemført helt ind til den rene sans serif skrifttype. Det retledende slogan lyder "If you're going underground, why do you need [to] bother about geography?[4] Undergrundssystemet frembyder sig som en skinnende og ensartet helhed — som noget der er rent snarere end rodet.

Men faktisk var undergrunden overhovedet ikke ren. Den var en ufattelig blanding af alle mulige (og umulige) udstyr, standarder, design og mærkelige, aparte dele. Man er, som Law et al. udtrykker det, fristet til at sige, at det var eet stort rod, men mere korrekt udtrykt var undergrunden "ikke-konsistent". Den var *ikke* "in-konsistent" – bare uren, rodet, kompleks, knoklet og ikke ret ensartet. Hvis undergrundssystemet er funktionelt er det på grund af en enorm variation af forskellige ingeniørtekniske, arkitektoniske, sociale og geografiske logikker, som er blevet rodet sammen. Eller rettere: undergrunden er *både-og*; den er både ren og ikke-ren. Derfor forsøgte man efterfølgende at give Londons transitsystem en fuldstændig overflade-renovering. Den var naturligvis delvis usand, fordi alt det urene befandt sig nedenunder. Senere dukkede også ny-designede busser og andet op.

Virkeligheden er på den måde *rodet*; den er i sandhed kompleks. Den er altid 'synkretistisk' – ligesom heller ikke kristendommen nogensinde har været Én (Keller & Schneider 2011, Johannessen-Henry 2015a). Udfordringen er at finde måder at forstå det på, hvilket indebærer behovet for at være opmærksom på tanke- og handlemåder, hvor der har lagret sig en slags automatisk forudindtagethed (bias) for renhed.

Denne 'synkretistiske' sensibilitet for kompleksiteten tages nu med videre i forhold til hverdagens tabshistorier. De viser sig gennem mangfoldige og til tider ikke-konsekvente elementer, der kan gøre det vanskeligt at øjne konturer af en kristen ortodoksi. Og så alligevel: de levende fællesskaber, som manifesterer sig i alle dele af Hannes fortælling, både i stuen, i begravelseshand-

lingen og hos Sankt Peter, leder os på sporet af et fælles 'vi', der opretholder livet, og som udløses af selve det tab af Eva, som Hanne erfarer. Hanne renser netop de, for hende, 'ensomme abstraktioner' bort, fx kirken 'i-sig-selv', opstandelse 'i-sig-selv', Jesus 'i-sig-selv'. – I sjæle(om)sorg for tabet er der ingen faste svar, ingen stabile svar. Vi'et sker i øjeblikke vel vidende, at de forskellige erfaringer, forestillinger og handlinger kun lige krydser hinanden, står i spænding til hinanden og ikke passer sammen.

Sorgprocesser og mangfoldige selv'er

Ifølge Freuds sorgarbejdshypotese bliver man i sorgprocessen sig selv ved at 'introjicere' – dvs. ubevidst indoptage – mennesker, steder og ting, som man sørger over. I casen om Hanne mærker vi, hvordan Eva fortsat lever som indvævet i Hanne, omend Eva ikke længere lever i biologisk forstand. Denne identifikation med og inkorporering af det tabte objekt er ikke kun et ikke-sygeligt (ikke-patologisk) udfald af tab. Det er selve 'kernen' af ego'et. Ego'et etableres gennem netop den proces, som også ophæver det. På den måde skabes selvet gennem stumper og stykker af dem, som man elsker og mister (Butler 1995, 2004).

I efterfølgende udviklinger af sorgteori bliver sorgen i gennemgribende grad beskrevet som fastlagte stadier og faser, som man skal (arbejde sig) igennem. Den sørgende skal her gøre det ene ordnede stadie færdigt efter det andet. Med den seneste sorgteoretiske udvikling er de mange elementer i de ordnede fase-forestillinger ikke blevet opløst, men de er blevet langt mere nuancerede. Langt mere rodede, skæve og komplicerede. Forestillingen om sorgen som et pendul, der i sine frem-og-tilbage-svingninger kan vandre frit på kryds og tværs af fase-elementer og andre psykologiske vindinger, er et udtryk for dette. Herhjemme har mange præster således fået blik for den mere løsslupne pendulforestilling, den såkaldte 'to-spors-model', der pendler frem og tilbage mellem tab af relation og opretholdelse (Stroebe & Schut 1999). Som model er den befriende at arbejde med (også) i sjælesorgen, fordi tingene ikke skal passe ind i de mere eller mindre fikserede faser, som er beskrevet i tidligere sorgteorier (selv om sorgfaseteorierne givetvis aldrig har været tænkt så rigide, som de ofte er blevet læst). Samtidig giver den eklekti-

ske (eller måske ligefrem 'synkretistiske', jf. Law et al. 2014) to-spors-model arbejdsmæssig mulighed for mere frit at kunne trække tankegods frem fra de tidligere sorgteorier på nye måder – oplagt er det fx i arbejdet med Freuds dybdepsykologi, der inden for de senere år har fået nyt liv og konstruktivt modspil bl.a. med antagelsen om, at mennesket ikke er eet selv, men består af mangfoldige selv'er (se fx Cooper-White 2007).

Et karakteristisk træk for klassiske psykologiske modeller op gennem tiden – og dermed også for traditionelle sjælesorgsmodeller – har nemlig været, at de opererer med "integration" som en slags metafor for helbred og helhed, og netop som sådan er en fuld integration blevet anset for et terapeutisk mål (Cooper-White 2007, se tillige Johannessen-Henry 2015b). Hel- og enhed er blevet modstillet patologiske begreber som "nedbrydning", "fragmentering" og "opsplitning" – ganske som kristen teologi har udformet frelse (som det at være "ét") i modsætning til synd (som det at være fremmedgjort) (se Johannessen-Henry 2015a, 38-41). Ligesom i resten af den eftermoderne tænkning ser vi opgøret med enhedstanken i samtidens psykologi og pastoralteologi, hvor "dissociation" (adskillelse) i nyere psykologi ikke længere anses som noget primært sygeligt, men som en del af en normal mental proces.

Lad os gå helt tæt på sorgens mangfoldige udtryk, som vi først så det illustreret i interviewet med Hanne – nu inspireret af religionsfilosoffen Mary-Jane Rubensteins beskrivelse og analyse (Rubenstein 2011). Det øjeblik man går ind i sorgen, skriver Rubenstein, kastes man ind i dens umulighed. Hvis man sørger over nogen, man har mistet, er det, fordi man ikke kan forestille sig at leve uden dem. Men samtidig tjener sorg til, at man overhovedet evner at leve videre, og derfor kan man heller ikke forestille sig at sørge uden den, som man har mistet. Man har ganske enkelt brug for den, som man har mistet, for at kunne komme sig over tabet. "Loss makes a tenuous 'we' of us all", som den amerikanske filosof Judith Butler skriver (2004, 20); tab er et dyb, der låner 'os' en kraftfuld samhørighed – både mellem og inden i vores forstyrrede selv'er (Rubenstein 2011). Vi'et er ikke kun, fordi alle erfarer tab, men fordi alle mennesker *er* tab. Når man erfarer tabet af et objekt, bliver en eller flere af selvets tilstande forandret, idet det selv, som man er i forhold til den mistede, omdannes. Sorgen kalder på accepten af, at man aldrig mere i fremtiden bliver den samme. Det betyder, at der på en og samme tid er tale

om tab, men også den omdannende virkning af tab, som ikke kan kortlægges eller planlægges.

Spørgsmålet, der rejser sig med tabet, er: hvem er jeg (den efterladte) egentlig uden dig (den mistede)? Sorg afslører, at den sørgende ikke (kun) er sig selv. – Kun i kraft af og gennem den mistede er den sørgende sig selv. Dvs. gennem den mistedes mangfoldige selv'er, der er relateret til den sørgendes mangfoldige selv, er den sørgende *et svagt vi*. – I interviewet med Hanne rummer billedet af Eva mange Eva'er i Hannes beskrivelser; samtidig udspiller disse sig konstant i relation til Hannes eget selv(er) som fælles lidelse, vrede, afmagt, ritualer og trosforestillinger, der lige så meget er et produkt af datterens personlige udtryk, som det er Hannes.

Sorg afslører med andre ord vores forskelligartethed – vores heterogenitet. Ikke sådan at man fra begyndelsen er en hel person, som derefter bliver fragmenteret af at miste dem, man har kær. I stedet åbenbarer sorgen, at ego'et er totalt afhængigt og ufærdigt. Kun sammen med andre *er* man – i andres omsorg, ved andres svigt og i begæret efter andre – som man så til gengæld opfylder, gengælder eller bruger. Ved, med og i forhold til hinanden er og bliver vi som mennesker u-færdige. Det tab, som Hanne erfarer med Eva, 'ender' ikke i det rene smil på fotoet, men rummer som 'vi' samtidig alt det andet, der udgør forholdet.

Heterodoksi i ortodoksi: Augustin ved siden af sig selv

At mennesker i så afgørende grad er ufærdige med hinanden, overses ofte pga. forestillingen om det suveræne subjekt, dvs. forestillingen om et stærkt, solidt, ikke-sårbart og uafhængigt ego. Når et sådant ego eksponeres for tab, forsøger det at restituere den forestillede helhed – og fornægter dermed sin sårbarhed og afhængighed. Langt hen ad vejen er denne vestlige værdi en arv fra kristen ortodoksi, som fremsætter en lære om Gud som én statisk og uforanderlig Gud – altså et gudsbillede der i (alt for) høj menneskelig grad hævder suverænitet og vilje til magt. Med andre ord et gudsbillede der fortrænger den relationelle flerhed, der ligger indlejret i billedet af den skabende Gud (1 Mos.) og i treenighedens væsen (se Keller 2003, Johannessen-Henry 2015a).

I lyset heraf er spørgsmålet, om ikke ortodoksien selv åbner sig for netop andethed, forskellighed og flerhed – om heterodoksien spirer i fundamentet og udfolder sig som en opretholdende kraft i 'undergrunden'. Vi skal nu dykke lidt nærmere ned i dette – læst gennem Augustins Bekendelser.

I Augustins *Confessiones* kommer teologien til udtryk som en slags bøn, fuld af poesi, argumenter, citater, tvivl og opdagelser. Som en tekst der 'trækker vejret', efterlader den et slags pusterum hos sine læsere (Keller 2008). Alene ved sit sprog er Augustin blevet kaldt for en "pluralistisk fortolker" (Keller 2003). Ikke sådan at han fremkalder forskellige sandhedsniveauer, men derimod alternative og tværgående betydninger – og dermed også en uforudsigelig kompleksitet med mange sandheder. Augustins værk er sjælesørgerisk set så uovertruffent og epokegørende, fordi alle kan læse 'sig selv' i det – ligesom vi kan læse Hannes kompleksitet i det.

Alt andet lige er Augustin samtidig traditionelt kendt som en 'ortodoksiens forsvarer'. Augustin synes umiddelbart at befæste det individuelle menneskelige selv som ét, statisk og usårlig. Men som vi nu skal se, er disse herskende 'stærke' billeder af det sunde menneskelige selv ifølge Mary-Jane Rubenstein dog langt mere skrøbelige, end de måske lige tager sig ud.

Augustins selvbiografiske *Confessiones* er som bekendt en beretning om omvendelse. Men i sjælesørgerisk henseende kan Bekendelserne oplagt læses i samspil med de nyere fortolkninger af sorgteori og (dybde)psykologi. Et kortfattet forsøg på en sådan læsning af Augustin gøres nu i det følgende på baggrund af refleksioner fra Rubenstein og Butler.

I *Confessiones* beskriver Augustin omvendelsesprocessen fra de skabte ting til skaberen; hvordan det mangfoldige i verden splittede hans sind, og hvordan han når frem til troen som funderet i den sande enhed.

> Jeg ønsker at mindes min tidligere skændsel og min sjæls kødelige fordærv, ikke fordi jeg holder af det, men for at elske dig, min Gud. Af kærlighed til din kærlighed gør jeg dette, når jeg mindes mine slette veje med eftertankens bitterhed. Det er kun for, at du kan fylde mig med lyst, du min usvigelige glæde, min lykkelige, trygge glæde, også når jeg samler mig efter adspredelsen, hvor jeg blev splittet i stumper og stykker,

> mens jeg vendte mig bort fra dig, du ene, og fortabte mig i de mange ting (Confessiones II,1).

Augustins rejse fra pluralitet til singularitet finder sted på både eksistentielt og teologisk niveau. De mange ting er et tegn på synd. Ved de mange ting er sjælen fortabt, fragmenteret, delt og disintegreret (adspredt) til forskel fra en samlet ro. Omvendelsesprocessen er en gradvis fraskrivelse af heterogeniteten (Rubenstein 2011). Denne bevægelse har været et paradigme i den vestlige teologiske tradition, også i sjælesørgerisk henseende, hvoriblandt senest den i 2015 afdøde pastoralteolog Donald Capps har beskrevet og begrundet Augustins psykologiske proces, stående på skuldrende af bl.a. William James' *Religiøse erfaringer*. I hine tider konkluderer James bl.a.: "Augustin nåede i smult vande, til indre enhed og fred …" (James 1963: 110) – som dog modificeres af Capps til: "Division overcome but mental balance not achieved" (Capps 2007: 566).

Ikke desto mindre falder det allerede i lyset af ovenstående Augustin-citat i øjnene, at netop den skamfulde omvendelsesproces skaber den splittelse, som det foregives, at omvendelsen helbreder. Helbredelsen kommer da heller ikke. Augustins hjerte er fortsat "uroligt" (jf. I,1) – også efter omvendelsen. Men uanset denne ikke-ordnede og brudte tilstand hyldes en(som)heden. Venskaber bliver farlige, fordi de kan lede i fristelse (eller i hvert fald lede Augustin til at gøre, hvad han ellers ikke ville have gjort), hvorimod ensomhedens fulde individuelle kontrol opretholder suveræniteten og usårbarheden (Rubenstein 2011).

Augustin vil med andre ord undgå situationer, hvor han lader sig selv blive ude af sig selv. Og det er præcis, hvad der sker i sorgen: man efterlader sig selv ude af sig selv – fordi man reelt er ude af sig selv, når man er uløseligt forbundet med dem, man mister. Og Augustin erfarer til fulde det at være sat ved siden af sig selv. Spørgsmålet er, skriver Rubenstein: hvordan kom han ud af sig selv? Og følgelig: hvis selvet skal tilbage til sig selv, må det dreje sig om det, der er både inde og ude. Det betyder, at Augustins omvendelse ikke blot handler om en bevægelse fra heteronomi til autonomi. Den bevæger sig fra én slags heteronomi til en anden! Bekendelserne er dermed en lang optegning af mangfoldige andre og andet, som danner, åbner og omdanner Augustin.

Som tidligere indikeret er Augustin imidlertid lidet begejstret for denne mangfoldigheds-afhængighed. Men heteronomien i og omkring ham bliver stadig dybere, og til sidst kaster den ham ud i krisen. Da Augustin mister sin ven, efterlader vennens død ham ved siden af sig selv.

> … jeg bar på en sønderreven, blodig sjæl, der ikke kunne holde ud, at jeg bar den; men jeg fandt intet sted at lægge den. Intetsteds fandt den ro. (…) Alt hvad der ikke var som ham, fandt jeg utåleligt og ulideligt, bortset fra suk og tårer; kun i dem fik jeg nogen hvile. Men så snart min sjæl blev adspredt, tyngede sorgens byrde mig stærkt. Til dig, herre, måtte jeg have løftet den for at finde helbredelse, det vidste jeg; men jeg hverken ville eller kunne (…) For dengang var det ikke dig selv; men et tomt fantasibillede, min egen vildfarelse, var min Gud. Hvis jeg prøvede at lægge min sjæl til hvile der, fortabte den sig i tomhed og faldt atter tilbage på mig (IV,7)

Augustins gudsbillede er hans eget billede, hvor gudbilledet og selvet spejler sig i hinanden. Det gudsbillede, der dukker frem af ortodoksien som den Ene og uforanderlige Gud, er samtidig et billede, der afviser sorg. Augustin prøver at sikre en verden, hvor intet er sandt tabt (Rubenstein 2011).

I syvende bog når Augustin sit endelige krisepunkt i omvendelsesscenen. Augustin taler om en splittelse i sit selv. Ude af sig selv befinder han sig under et figentræ, da han hører et barn sige "tolle lege" (tag og læs). Han rækker ud efter Paulus' breve og slår tilfældigt op på Rom 13,13-14 – "… da strømmede vishedens lys ind i mit hjerte og al tvivlens mørke svandt bort" (VII,12). Den kaotiske heterogenitet ser et øjeblik ud til at være forsvundet. Men nej: han overgiver sig – uden at han bliver forenet med sig selv. Enheden (eller aleneheden) ankommer aldrig.

Hvem overgiver han sig til? "Til den inkarnerede Gud", skriver Rubenstein og fortsætter: "'Alene' med en sværm af andre – som overgivet til Gud og det mangfoldige – er Augustin igen igen ved siden af sig selv" (2011, 117; min frie oversættelse).

I sorgens sårbarhed støder vi på vores irreduktible afhængighed (heteronomi). Augustin åbnes for den i omvendelsen, hvor den omdannes. I *Confes-*

siones' Tiende Bog priser Augustin den heterogene flok, som han 'er' – om end han aldrig går så langt som til at bekræfte senere i bekendelserne, hvad han 'egentlig' fandt i omvendelsen. I denne Augustins hyldest af 'det svage vi' vælder kompleksitetens, uensartethedens og forskellighedens strukturer frem, der er sammenvævet med hans ortodokse gudsbillede:

> Hvad er jeg da, min Gud? Et på mange måder forskelligartet og vældig uoverskueligt liv. Se, i min erindring er der utallige marker, huler og grotter fulde af utallige slags ting, enten i form af billeder som for alle legemers vedkommende, eller tingene selv i videnskaberne, eller en slags begreber eller tegn som for sindsbevægelsernes vedkommende. (…) Alt dette løber jeg omkring i, flyver hid og did, gennemtrænger også så meget, jeg kan, og der er ingen ende nogetsteds (X,17).

Sjælesorg for tabets 'vi': Under figentræet med Hanne og Augustin

I samtaler, der – som i eksemplet med Hanne – rummer tabets kompleksitet, kan sjælesorgen tilbyde et rum for menneskers åndelige, indre psykiske og ydre sociale tabsprocesser. Tolerance og åbenhed for flertydighed er blevet beskrevet som et nøglekarakteristikum for en positivt virkningsfuld forbindelse mellem parterne i sjælesorgssituationen ved død og sorg (DDB 2006). Tolerance og åbenhed for flertydighed, der i bund og grund betinger, at sjælesørgeren for alvor lytter til konfidenten, går hånd i hånd med nyere sorgteorier, der maner til besindighed omkring konfrontationen med tabet:

> Confrontation with the reality of loss is the essence of adaptive grieving. It needs to be done, the cognitive business needs to be undertaken, but not relentlessly, and not at the expense of attending to other tasks that are concommitant with loss. It needs 'dosage' (Stroebe & Schut 1999).

Det er imidlertid mit indtryk, at de fleste (teologiske) sjælesørgere helt naturligt lytter mere bredt til andre presserende anliggender, der ledsager sorgen, og derfor også naturligt "doserer" konfrontationen. Udfordringen for sjælesørgeren, mener jeg, er derfor helt grundlæggende den førstnævnte kvalitet og evne, dvs. tolerance og åbenhed for flertydighed, hvor det gælder om at undgå de såkaldte *bias* for renhed og helhed (jf. afsnittet om The Underground). Hos Hanne viser dette sig i de mange ambivalente og ikke konsekvente logikker mellem fx "vreden" og "glæden" over at mindes, mellem "opstandelsestro" og "Sankt Peter" og mellem "Gudstro" og "kirkeritualer".

Vi er ofte bange for tanken om en verden, der ikke har en helhedsorienteret logik, dvs. en verden som snarere er flertydig, spændingsfyldt, rodet og fyldt med 'fremmedlegemer'. Vi har ofte en forestilling om, at det modsatte af helhedsorienteret er manglende sammenhæng. Men hvis vi er i stand til at tale om 'rodede' logikker, uensartethed og forskelligartethed, vil vi måske være i stand til at løsne grebet om "viljen til renhed" (Law et al. 2014) – som ikke nødvendigvis betyder, at vi skal stampe 'hele' forestillingen om 'det hele' i jorden.

I en religiøs kontekst har heterodoksiens 'blandingsværk' ofte haft en bibetydning af mangel på orden: en forsømmelse af klarhed ved at blande alle mulige – og umulige – ting ind i én og samme dej (se Johannessen-Henry 2015a). Men mere konstruktivt er det heterodokse blevet fortolket som et udtryk for livskraft, tolerance, rummelighed og en mulighed for at holde kraften fra og mellem det forskellige sammen (se fx Keller & Schneider 2011). I forhold til tabet kan en konstruktiv forståelse af det heterodokse og heterogene som dele af tabets mosaik (som vi har set det ovenfor hos Hanne) fremme en klarsynethed for 'vi'et', for fællesskabet midt i tabet. At overgive sig til dette fællesskab bliver vores, Hannes – og Augustins – 'omvendelse'.

I sjælesorgen er samtalen en proces som udfordrer både sjælesørger og konfident ved at føle denne kompleksitet i forhold til begge parters forskellige trosforestillinger, identitet og tab. *Begge* parter udfordres til at konfronteres med de dominerede indre og ydre udtryk, som har formet os, og fremkalde de dele af selvet, som er blevet bragt til tavshed, eller som vi i det hele taget ikke er fuldt bevidst om er tilstede. Når konfidenter kommer til sjælesørgeren med deres tabshistorier, konfronteres sjælesørgeren på en direkte og meget personlig måde med sine egne tab, den angst og sorg, der

omgærder tabene, og med sine egne ('rene' og 'urene') trosforestillinger. Her fordres sjælesørgeren til at skabe rum for alle dele – *inklusive* det udeladte og det 'upassende' *både* i konfidentens og i sjælesørgerens bevidste selvbillede. Dvs. at sjælesørgeren må forblive åben for, hvad tab, afvisninger af tro og kirke og anderledes forestillinger kunne betyde. I Hannes case er det ikke åbenbart fra starten, om det er forbeholdene for Gud, Jesus og opstandelse, Evas billede eller forestillingen om Sankt Peter, der baner vejen for 'vi'et'. Man kan ikke på forhånd regne ud, hvilke elementer og sammenhænge der skaber forandring.

En åben konklusion er, at tager sjælesørgeren det heterogene alvorligt som en måde at forestille sig selvet på, er man samtidig nødsaget til at overveje, om det gudsbillede, man teologisk taler ind i, faktisk inkluderer en slags heterodoksi – selv om man på samme tid bekender sig til ortodoksi. *Samtidig* synes det uensartede og mangfoldige 'helende' selv netop kun at være muligt, hvis det sættes i relation til forestillingen om noget relativt helt, hvilket (pastoral)teologisk set peger på billedet af Gud som en dynamisk 'enhed i flerhed' og 'flerhed i enhed' (se fx Keller 2008, Cooper-White 2006).

Fra et sjælesørgerisk perspektiv tillader denne kompleksitet af sameksisterende heterodoksi og ortodoksi ikke desto mindre et langt mere *playful* og skabende rum midt i den fælles *pool*, som konfident og sjælesørger 'svømmer' i sammen; herigennem åbnes mulighed for et guddommeligt nærvær, der – ligesom vores selv – er både mange og én. Kristendom er i den forstand 'synkretistisk'. I levet erkendelse heraf er sjælesorgens opgave – midt i flerhed og splittelse – at skabe en klarhed for fællesskabet mellem mennesker og Gud.

Litteratur

Butler, Judith (1995). "Melancholy gender—refused identification", *Psychoanalytic Dialogues*, 5: 165–180.

Butler, Judith (2004). *Precarious life: The powers of mourning and violence*, New York: Verso.

Capps, Donald (2007). "Augustine's *Confessions*: The Story of a Divided Self and the Process of Its Unification", *Pastoral Psychology*, 55:551–569.

Confessiones: Augustins *Bekendelser*. Oversat af Torben Damsholt, 1998, København: Sankt Ansgars Forlag.

Cooper-White, Pamela (2007). *Many Voices. Pastoral Psychotherapy in Relational and Theological Perspective*, Minneapolis: Fortress Press.

DDB (2006): International Workgroup on Death, Dying, and Bereavement (2006). "Caregivers in Death, Dying, and Bereavement Situations", *Death Studies*, 30: 649–663.

James, William (1963). *Religiøse erfaringer*, København: Jespersen og Pios Forlag.

Johannessen-Henry, Christine Tind (2013). *Hverdagskristendommens polydoksi. En empirisk-teologisk undersøgelse af tro i cancerrejsens kontekst*, Ph.d.-afhandling, Publikationer fra Det Teologiske Fakultet, København: Grafisk, Københavns Universitet.

Johannessen-Henry, Christine Tind (2015a). *Kræften og kraften. Hverdagskristendom i et netværksteologisk perspektiv*, København: Forlaget Anis.

Johannessen-Henry, Christine Tind (2015b). " Kvinder, kompleksitet og kreativitet: Feministisk sjælesorg som teoretisk genre og praksis", *Kritisk forum for praktisk teologi*, "Feministisk teologi, nu!", 142: 80-95.

Keller, Catherine (1986). *From a Broken Web,* Boston: Beacon Press.

Keller, Catherine (2003). *Face of the Deep*, New York: Routledge.

Keller, Catherine (2008). *On the Mystery. Discerning Divinity in Process*, Minneapolis: Fortress Press.

Keller, Catherine & Schneider, Laurel C. (red.) (2011). *Polydoxy. Theology of multiplicity and relation*, New York: Routledge.

Latour, Bruno (1993). *We Have Never Been Modern*, Cambridge: Harvard University Press.

Law, John; Afdal, Geir; Asdal, Kristin; Lin; Wen-Yuan; Moser, Ingunn & Singleton, Vicky (2014). "Modes of Syncretism: Notes on Noncoherence", *Fuzzy Studies, Common Knowledge* 20:1, Duke University Press, 172-92.

Rubenstein, Mary-Jane (2011). "Undone by each other", i: Keller, Catherine & Schneider, Laurel C. (red.), *Polydoxy. Theology of multiplicity and relation*, New York: Routledge.

Stroebe, MS & Schut, H (1999). "The Dual Process Model of Coping with Bereavement", *Death Studies* 23:197-224.

Noter

1 Denne artikel er skrevet i tilknytning til mit forskningsprojekt "Coping with disaster-related trauma: Psychological and theological models in pastoral care", der er en del af *University of Copenhagen's Excellence Programme for Interdisciplinary Research, "Changing Disasters"*.

Artiklen er inspireret af to (meget) forskellige fora. Dels udspringer den af diskussioner med amerikanske studerende og præster om forholdet mellem teori og praksis ved min undervisning på *Union Theological Seminary*, New York, ved semesterkurset "Death, Dying, and Bereavement" sammen med pastoralteologen Pamela Cooper-White i foråret 2016. Dels er den under indflydelse af arbejdsseminaret "How Authorities Meet" på Oslo Universitet, arrangeret af bl.a. Ingunn Moser i efteråret 2014, hvor jeg præsenterede et paper og havde det privilegium at arbejde sammen med bl.a. ANT-sociologen John Law (se Law et al. 2014). Ikke mindst Cooper-White og Moser skylder jeg en stor tak for at invitere mig ind i disse miljøer, tankegange og samtaler.

2 Interviewet stammer fra datasættet i den kvalitative undersøgelse i mit ph.d.-projekt om "Kræft og tro", der udmundede i ph.d.-afhandlingen *Hverdagskristendommens polydoksi. En empirisk-teologisk undersøgelse af tro i cancerrejsens kontekst* fra 2013. Interviewet er ikke tidligere anvendt som fuld case, men strejfes perifert i min bog *Kræften og kraften. Hverdagskristendom i et netværksteologisk perspektiv* (2015). Interviewet med 'Hanne' er anonymiseret.

3 ANT = Actor Network Theory; STS = Science and Technology Studies. John Law betragtes sammen med Bruno Latour og Michel Callon som ophavsmændene til ANT.

4 Citat af Harry Beck, som designede The Underground Map (Law et al. 2014).

Christine Tind Johannessen-Henry, postdoc., cand.theol., ph.d. Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, & University of Copenhagen's Excellence Programme for Interdisciplinary Research, "Changing Disasters". Ulønnet hjælpestudenterpræst ved Studentermenigheden og Simeon-Skt. Johannes Sogn, Kbh.s Stift.